

כסלו התשע"ה

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל
"יש לי רב" מול "יש לי כל"
 לפרשת וישלח

הרב אהרן ליכטנשטיין, ראש ישיבת הר עציון, מסביר את ענין "קטונתי מכל החסדים" בשתי דרכים: **הראשונה:** הגמרא בשבת לב ע"א לומדת מן הפסוק כי מי שעושים לו נס - מנכים לו מזכויותיו, ורש"י מסביר כי יעקב חשש שעזרתו הרבה של הקב"ה לו ניכתה מזכויותיו ו"האשראיי" נגמר. כלומר, "קטונתי מכל החסדים", פירושו: קטונתי בגלל ריבוי החסדים שנעשו לי.

במדרש רבה (ע"ו, ה) מובאים שני פירושים: הראשון מסביר ש"קטונתי", פירושו: "איני כדאי". כך מסבירים גם רמב"ן, רשב"ם וספורנו. על פי פירוש זה יעקב אינו מביע כאן חשש ש"ינהיה קטן" - כלומר: שזכויותיו קטנו - בגלל החסדים שנעשו לו, כי אם מציג את הרגשותו שתמיד היה קטן ושמעולם לא היה ראוי לכל החסדים האלה. יעקב הרגיש שהחסד הגדול הזה - "כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות" - לא היה מגיע לו. ומה מסקנתו מהרגשה זו?

4. הרב אהרן ליכטנשטיין, ראש ישיבת הר עציון: ייתכן שגם על פי פירוש זה חרד יעקב שהקב"ה יפסיק לעזור לו, שהרי אינו ראוי לכך. אולם אפשר גם שיעקב מביע כאן את תקוותו שהי' ימשיך לעזור לו, כשם שעזר לו עד כה על אף שלא היה ראוי.

השנייה: במדרש מסביר ש" קטונתי" פירושו: "כדאי אני - אבל קטנתי". מסביר הרב ליכטנשטיין:

נראה שהמדרש מפרש את דברי יעקב כך: אמנם הייתי כדאי לכל החסדים שנעשו לי, אולם כעת אני קטן ואיני כדאי. מדוע השתנה מצבו של יעקב? מדוע בעבר היה ראוי לחסדים וכעת אינו ראוי? הדבר אינו נובע מהידרדרות ח"ו במצבו הרוחני של יעקב אלא מכך שהדרישה ממנו עלתה. ככל שנעשים לאדם חסדים רבים יותר כך גם גבוהה יותר הדרישה ממנו, וזאת הן משום שמבחינה טכנית יש ברשותו כלים רבים יותר ויכולת רבה יותר והן מפני שהחסדים מגדילים את מידת מחויבותו.

1. את הפסוק (בראשית ל"ב, יא) :

"קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך, כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות".

מסביר הרב יהושע שפירא, ראש ישיבת רמת גן, כי בכל חסד וחסד שהקדוש ברוך הוא עושה לאדם צריך להיות שפל רוח במאוד. כי:

2. הרב יהושע שפירא, ראש ישיבת רמת-גן

"חסד דרועא ימינא", "וימינו תחבקני", שהיא בחינת קרבת אלוקים ממש ביתר שאת מלפנים.

כשה' נותן חסד לאדם, משול הדבר לפעולה ביד ימין, היד החזקה יותר, ולכן ממשילים את מקבל החסד למצוי בימין ה' על פי הפסוק "וימינו תחבקני", שהנמצא בצד ימין, הוא זה שמקבל את הכבוד ממי שנמצא בשמאל לו, ועל כן הוא הקרוב אליו ביותר. ממשך הרב שפירא ומלמדנו:

"וכל הקרוב אל ה' ביתר שאת וְהַגִּבָּהּ למעלה מעלה, צריך להיות יותר שפל רוח למטה מטה, כמו שכתוב "מרחוק ה' נראה ליי".... ואם כן, כל שהוא קמיה יותר הוא יותר כלא ואין ואפס. וזו בחינת ימין שבקדושה וחסד לאברהם, שאמר: "אנכי עפר ואפר". וזו היא גם כן מידתו של יעקב."

מכאן עולה, שככל שאדם קרוב יותר לה', מתכבד בכבודו ונהנה מחסדו, כך עליו להכיר יותר כי לא "כוחי ועוצם ידי עשו ליי", אלא להכיר כי "ואנוכי עפר ואפר" שהיא מידתם של האבות, מאברהם ועד יעקב.

3. וכפי שמבואר באגרת הקודש סימן ב':

ובזאת התנצל על יראתו מפני עשו, ולא די לו בהבטחתו "והנה אנכי עמך" כו'. מפני היות קטן יעקב במאוד מאוד בעיניו מחמת ריבוי החסדים, "כי במקלי" כו', ואינו ראוי וכדאי כלל להנצל כו', וכמאמר רז"ל "שמא יגרום החטא", שנדמה בעיניו שחטא.

בסיבוב הזה של החיים. יש לו פגישה מחר עם אח שבפעם האחרונה שהם נפגשו נשבע להרוג אותו, ויעקב פוחד שנגמרו לו הניסים. הלך לי יותר מדי טוב עד עכשיו, הצילני נא.

יעקב יוצא מרצונו, בדרכו למולדתו. והנה, עם כל השפע הזה, ואולי ממש בגללו, הוא נמלא בפקד גדול, והוא שולח מלאכים אל עשו. כשהם שבים יש בפייהם בשורה שיכולה להשתמע לשני פנים

6. בראשית ל"ב ו'

וַיֵּשְׁבוּ הַמְּלָאכִים אֶל יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ אֶל עֶשָׂו וְגַם הִלְךְ לְקָרְאֲתֶךָ וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ:

למרות פירוש החזקוני, השומע במילים "וגם הולך לקראתך" – את המשמעות "להקביל פניך מרוב שמחה", ובמילים "וארבע מאות איש עמו" הוא שומע "לחלוק לך כבוד", יעקב נבהל.

השליחים הלוא נשלחו מראש מתוך פחד, במשימה לרצות את עשו

7. בראשית ל"ב ד'-ה'

כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדֹנָי לְעֶשָׂו כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב עִם לְבָן בְּרַחֲמֵיךָ וְאַחַר עַד עָתָה: וַיְהִי לִי שׁוֹר וְחִמּוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֶשְׁלָחָה לְהַגִּיד לְאֲדֹנָי לְמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ:

רש"י מסביר את המסר בפי השליחים כמסר מרגיע, שנועד להוכיח לעשו שברכות יצחק, שכזכור, ניתנו ליעקב לא התקיימו בו. המדובר באותן ברכות, שבעיני יעקב ורבקה, ובעיני כל הקורא את מהלך הדברים בתורה, ברור כי יעקב זכאי להם מכוח קניית הבכורה מעשיו, ובמיוחד לנוכח הבוז שרכש עשו לבכורה, אך בעיני עשיו, "נגנבו" הברכות על ידי אחיו העוקב אחריו, וענין זה הוא שגרם לו להבטיח לעצמו

ימלאו ימי אבל אבי וַיִּשְׁטַם עֶשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בָּרַכוּ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֶשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי אֶבְלָ אָבִי וְאַחֲרָיָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי.

הדברים ששם יעקב בפי השליחים, על פי רש"י, תפקידם להוכיח כי הברכה לא התקיימה ולכן אין לעשו כל סיבה לכעוס עליו:

8. רש"י

"ויהי לי שור וחמור - אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ, זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ."

אך נראה כי מעבר לניסיון הריצוי של עשיו והפחד ממנו, נראה שהפחד של יעקב קשור יותר לכך שהוא עצמו איננו מצליח לראות את עצמו כמבורך. למרות עבודה קשה של שנים רבות, יעקב מרגיש שכל מה שיש לו הוא בבחינת "מתנת חינם". יעקב נמנע מהאמירה "כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה", ואין הוא מחשיב את שנות העבודה הארוכות והקשות כמשהו שמקנה לו זכות לכל השפע שלו.

מדגיש הרב ליכטנשטיין ששני מסרים חשובים עולים מדברי יעקב:

הראשון הוא, שאם יעקב אבינו בצדיקותו הרגיש שאינו ראוי לחסדים, אנו - על אחת כמה וכמה. יש הרבה דברים שאנו רואים אותם כמובנים מאליהם ואנו שוכחים להודות עליהם לקב"ה או אף טועים לחשוב כי ברור שהם מגיעים לנו. מדגיש הרב ליכטנשטיין:

לפני כמאה שנה לא חלם איש על כך שלעם ישראל תהיה מדינה ריבונית משלו, ואנו צריכים לחוש יום יום את החסד הגדול הזה ולא לראותו כמובן מאליו. אפילו על משה רבנו נאמר "ואתחנן אל ה' " (דברים ג', כג), ומסביר רש"י כי משה ביקש "מתנת חינם" - משה לא הרגיש שמשוהו מגיע לו. על הפסוק "מה יתאונן אדם חיי" (איכה ג', לט) אומר המדרש (איכה רבה ג', מ): "דיו שהוא חיי" - אדם צריך לחוש תחושת הודיה על עצם העובדה שהוא חי ולא להתלונן.

המסר השני הוא, שיש להבין שהחסדים הגדולים שנעשו עמנו יוצרים גם מחויבות רבה. בדור שבו עזר הקב"ה לישראל כה רבות, גדולה גם הדרישה להתחזק בעבודת ה', בלימוד התורה ובקיום מצוות.

כשיעקב עוזב את בית לבן, הוא בעל לנשים, יש לו שפחות, ילדים, מקנה ורכוש. יפה מתאר את יעקב אבינו, גיקי לוי במה שכתב כששמע לראשונה את שירו של יונתן רזאל על המילים שבפסוק:

5. ג'קי לוי

הסיפור הוא על יעקב שחוצה בפעם השנייה בחייו את הירדן, והפעם לכיוון הנכון. בפעם הראשונה הוא לא רק היה צעיר יותר. בפעם הראשונה הוא נמלט, אבוד, מפוחד וחסר כל. הוא למד כמה דברים בדרך, רימה וגם רומה מספיק פעמים, ברוך ה'.

עכשיו הוא גבר מבוסס שמביט במשפחה הענקית שלו. המון ילדים, קצת יותר מדי נשים, עדרי צאן ובקר וחמורים ורכוש. כולם עומדים לעבור את המים. איפה אני ואיפה מי שהייתי, הוא חושב.

כמו שאני חשבתי בפעם האחרונה שעברתי דירה והמשאית לא הספיקה. רק אתמול הייתי סטודנט ובשביל לעבור דירה הייתי צריך את הבגאז' של הפיאט של איזה חבר. שתי נגלות.

אבל יעקב לא מתגעגע. יעקב רועד מפחד. כמו כל ישראלי טוב שהצליח יותר מדי. "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך", הוא אומר לאלוהיו. תראה מה נהיה ממני "כי במקלי עברתי את הירדן הזה, ועתה הייתי לשני מחנות", ובאותה נשימה הוא מוסיף: "הצילני נא." כי יעקב הוא איש מאמין, וחשש קל מזדחל לליבו שאולי, אולי, הוא כבר ניצל את כל כרטיס האשראי שלו. הרוויח יותר ממה שאפשר להרוויח

14. אור החיים:

"בחינת הקדושה שנקראת 'כל', ובחינה זו כשתהיה מושגת באדם אין החסרון עושה רושם והחסר נשלם מעצמו, וכברכת ישראל כחול [אשר על שפת הים] (לעיל כב יז) שהחסר נשלם מעצמו, והיא ברכת כל".

בחינת "כל" היא בחינה של ברכה, קיום רוחני וגשמי שאין חסרון שיכול לעשות בו רושם, ברכה שאיננה יודעת התמעטות מה היא, כמו חול, אשר גם כשמחסרים ממנו, הוא נשלם מעצמו. זה ה"כל" שיש עכשיו ליעקב.

השאלה הגדולה האם חיבורו של האדם הוא אל המון הפרטים המביעים את השפע, או שמא חיבורו של האדם הוא לקב"ה, ומתוך כך הוא מחובר לכל.

עשוי שייך לאלה המנסים לאסוף עוד ועוד מהעולם. עשוי כל כך שמח ומרוצה מכוחו הגדול בלאסוף דברים שבנדיבות של מנצחים הוא אומר ליעקב 'זה בסדר, יש לי הרבה יותר מלך. אינני צריך טובות'.

אולם מנגד, יעקב מבהיר לעשוי שאין הוא עוסק בריבוי כלל, אלא בהתקשרות למקור, לשורש, למה שמחייב את הכל.

מבחנו הגדול של האדם הוא האם הוא מצליח להיות קשור לאדון הכל, האם הוא מבין וחי באופן בו כל מעשיו קשורים לכללים הגדולים של חייו.

הפסוק המוביל את דרכו של יעקב הוא "בכל דרכיך דעהו".

15. מסיים "השפת אמת":

"...מי שדבוק בשורש עליון מה שיש לו הוא בחינת כל, כי כל דבר יש בו נקודת חיות מהשי"ת ובנקודה זו כלול הכול..."

בפחדו הגדול נושא יעקב תפילה לאל. בפעם הראשונה בתורה פונה משהו לאלוהים בפנייה "אתה". יעקב, אבינו, הוא שסלל לנו את הדרך להתפלל אל אלוהינו מעומק הלב, מעומק הפחד, ביחס של "אתה"

16. בראשית ל"ב י"ב:

" וְאֵתָה אֶמְרָתְךָ הֵיטֵב אֵיטֵב עֲמָדָ וְשִׁמְתִי אֶת זֶרְעֶךָ כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר מְרֹב".

יעקב מבקש מהאל שיזכור את הבטחתו. זאת כשהוא עצמו איננו מצליח להכיל את זכרון הבטחה זו. בפסוק בו פתחנו את השיעור מדגיש זאת יעקב (בראשית ל"ב י"ב):

"קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדְּךָ כִּי בְמִקְלִי עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הֵייתִי לְשָׂנֵי מַחְנוֹת"

יעקב יודע זאת. ואף על פי כן ולמרות הכל, הוא פוחד.

המילה הזו, "כל", שאנו רגילים לראות אותה מחוברת לאיזה שהוא נסמך (כל הספרים, כל הילדים, כל טוב...)

עשוי לעומתו מגיע בראש הגדוד, אך בהתייחסו למתנות יעקב הוא עונה

9. בראשית ל"ג ט':

וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ יֵשׁ לִי רֵב אֲחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לְךָ

כלומר, עשוי אומר ליעקב פחות או יותר את הרעיון: 'אתה יכול לקחת חזרה את המנחה ששלחת לי כי יש לי הרבה רכוש ואני לא זקוק למנחתך'. על דברים אלו עונה יעקב

10. בראשית ל"ג י"ב:

"וַיֹּאמֶר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלוהים ותרצני, קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי חנני אלוקים וכי יש לי כל. ויפצר בו ויקח".

כלומר, יעקב אומר לעשו אין לי בעיה לתת כי יש לי 'כל', אפילו אחרי שנתתי יש לי כל.

במאמר שפורסם על ידי ישיבת הר ברכה, ללא ציון שם הכותב, נשאלת השאלה: מה ההבדל בין "יש לי רב" לבין "יש לי כל"?

11. כשאלתו של ה"שפת אמת":

"איך יוכל אדם לומר כל, והרי כמה דברים היו שלא היה לו?"

חז"ל עומדים על כך שכל אחד מהאבות התבטא במילה, או שהתורה אומרת לגביו את המילה, "כל". ולכן אנו אומרים

12. בברכת המזון:

"כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל".

ממשיך בעל המאמר וטוען כי נראה כי יסוד ההבדל בין "רב" ל"כל" הינו, ש"רב" - עניינו ריבוי כמותי, שפע רב. בעוד המילה "כל" מרמזת על מקור השפע.

כשיעקב אבינו אומר שיש לו "כל", כוונתו שהוא מחובר לקב"ה וממילא הוא מחובר לכל הטוב והשפע שקיים, לאדם יש תחושה פנימית של חסרון, של ריק, והמילוי האמיתי שלה הוא רק מהתקשרות לקב"ה ליכלי.

לכן אין ליעקב בעיה להפרד מחלק מעושרו ולתת חלק נכבד מה"שור והחמור" שלו מתנה לאחיו

13. בראשית ל"ב, י"ד-ט"ו:

וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֲשׂוֹ אֲחִיו: עֲזִים מְאִתִּים וְתְּשִׁים עֲשָׂרִים רְחֵלִים מְאִתִּים וְאֵילִים עֲשָׂרִים: גְּמָלִים מִיִּנְקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פְּרוֹת אֲרָבָעִים וּפְרִים עֲשָׂרָה אֲתַנֹּת עֲשָׂרִים וְעִגְרִים עֲשָׂרָה:

ובהמשך כשנפגש יעקב עם אחיו, הוא מפציר בו לקחת מידיו את המנחה, ואומר לו את המשפט: "יש לי כל" אור החיים מפרש כי באומרו "כל", מכון יעקב ל:

וממילא, הינפילה' כבר אינה נפילה; היא פשוט חלק מההתקדמות. מה שראינו עד עתה כנפילה, מעידה, כישלון, ונסיגה לאחור... פתאום אותו המעשה נראה באור אחר, כי הוא מוגדר מעכשיו כחוליה בתהליך של גדילה והצלחה, חוליה שאי אפשר בלעדיה!
העיקר העולה מכך הוא, שאסור להתייאש. כי אין הייאוש בא אלא מפני ריבוי הכשלונות, וממשיך הרב הוטנר:

"בודאי שהנך נכשל ועומד להיות נכשל ובכמה מערכות תפול שדוד. אבל אני מבטיח לך שלאחר הפסד כל המערכות תצא מן המלחמה כשזר הנצחון על ראשך, והטרף החד מפרפר בין שיניך."

זהו אם כן המהפך המחשבתי שמובא כאן. אילו היה 'שבע יפול צדיק' מתאר מקרה בלבד שקורה מדי פעם, קשה היה להתמודד עם הכישלון הטמון בכל נפילה, כי אכן כישלון הוא. ואילו אם כך היא דרך הצמיחה והשגת המטרה, הרי נשתנה במאה-ושמונים מעלות המבט וההגדרה מה קרוי כישלון ומה קרוי הצלחה!
לקח גדול מלמד אותנו יעקב. כיצד יש לראות, גם את ההצלחות וגם את הכישלונות. אין לעצור בגללם, וחס וחלילה אין להתדרדר. יש להמשיך ללא הרף לצעוד הלאה, כי כל 'כישלון' הוא חלק נוסף בדרך המובילה להצלחה.

מופיעה כך, לבדה, בלא נסמך, גם בספר דברים, בפרשת הקללה והברכה, שם מפורש האיום הנורא הבא

17. דברים כ"ח מ"ה-מ"ז:

וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּדְפְּנֶנּוּ וְהִשְׁיִגוּךָ עַד הַשְּׂמַדִּי כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֹר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי: וְהָיוּ בְּךָ לְאוֹת וּלְמוֹפְתִים וּבְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם: תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב מְרַב כָּל (רש"י: בעוד שהיה לך כל טוב).
צריך לשמוח. ומפליא כמה קשה לשמוח דווקא כשיש לנו כל טוב.

יעקב, האיש שחיינו מזכירים את שלנו יותר מאשר חייהם של אברהם ויצחק לפניו – איש קשה יום, שידע גם הצלחה כלכלית, גם תככים, אהבה, אבהות, צער גידול בנים, איש שראה בנים לבניו, יעקב זה מלמד אותנו שיעור חשוב בפחד. מרגע השיא הזה משתלשלים חיינו השתלשלות טראגית: פרשת דינה, פרשת יוסף, מותה של רחל, הרעב, מצרים, עד שהוא מסכם אותם מול פרעה במילים "מָעַט וְרָעִים הָיוּ יָמַי שְׁנֵי חַיֵּי" (בראשית מ"ז: ט').

לעיתים קרובות מתרוצצים בקרבנו שני תאומי רגשות הפכיים: מחד, אנחנו מרגישים שיש איזו הבטחה קדומה שלפיה מגיע לנו שיהיה לנו כל טוב, ומאידך, אנחנו מרגישים שאיננו באמת ראויים לשום טוב. לבחור בחיים הוא לדעת שאנו ראויים לטוב. לא לבזות את הטוב שלנו. לא לתת אותו מנחת ריצוי לתאום הרשע, לרגש האומר: לא מגיע לך שום דבר טוב בעולם הזה. להסתכל על גורלי שלי, להגיד בלי פחד: "יש לי כל". אני מבורך.

18. הרב יצחק הוטנר זצ"ל כותב ב"פחד יצחק" קכח:

"החכם מכל אדם [שלמה המלך] אמר 'שבע יפול צדיק וקם'. והטיפשים חושבים כי כוונתו בדרך רבותא, אע"פ ששבע יפול צדיק מכל מקום הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב שהכוונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך 'השבע נפילות' שלו."

19. הרב הדר מרגולין מסביר שאין הצלחה בלי כישלון שבא לפניו, זהו טבע העולם, כך עשה הקב"ה את עולמו, כך היא הדרך מששת ימי בראשית. שום דבר לא בא בקלות:

רצה הקב"ה, שדברים יבואו בקושי ועמל, כי רק כך יש להם ערך אמיתי. לכישלון יש מטרה, אין זה ב'מקרה' שיש כאן קושי. המצב נועד ליצור קושי... וממילא, היכישלון' מקבל כאן הגדרה חדשה. אין הוא כישלון בלתי נצרך שחבל שהיה. אלא, זהו חלק אינטגרלי מהתהליך הטבעי של צמיחה והתקדמות, חלק שאי אפשר בלעדיו. "מהות הקימה של הצדיק היא דרך השבע נפילות שלו".